

պետական գործունեությունները, որոնց մէջ նաև թիրք փոստային զարնուիլը եւ կողոպտումը, Սապահ-Գիւլեան, կ'ըսէ. «Դրանք սկզբնական անհրաժեշտ տարրեր էին զանգուածային բնդհանուր շարժումները հասնելու համար: Եւ ո՞ր երկրի մէջ կատարուած յեղափոխական շարժումը այդ սկզբնական փուլերից չի անցել՝ որոշեալ եղբարկացութեան, յառաջադրուած նպատակին հասնելուց յառաջ» (էջ 110):

Սապահ-Գիւլեան իր հուսակցութեան կողմէ կը հռչակուի իրրեւ «սեփական» մարքսիստեան վարդապետութեան, եւ նա այս գիրքին մէջ կ'արդարացնէ այդ տխրոյթը, այնքան պարզ եւ յստակ են իր գաղափարները, եւ լեզուն ալ զբաւիչ:

Անշուշտ տարրեր եւ աւելի կենսական խնդիր մըն է զիսնալ թէ Հայ ժողովուրդը իր քաղաքական, իր բնկերարանական փոխակով ուրշափ պէտք ունէր այսպիսի շարժումի մը: — Իրողութիւնը այն է որ Ս. Գ. Հնչակեաններ միշտ նկատուեցան իրրեւ ազգային գործիչներ, իրենք ալ պնդէին գործիչին, եւ զայն ոյժմար ալ հայաճուեցան, եւ իրենց լաւագոյն ոյժմար կախաղաններու վրայ մահացան իրրեւ հայ Էւտայիներ եւ պետական զաւաճաններ, եւ ո՛չ թէ մարքսիստեան վարդապետութեան գործիչներ: Վարդապետութեան մը, զոր, օրինակի համար, ոչ-թիւրք պետութիւնը գիտէր, ո՛չ ալ հայ գիւղացին կը հոտկրնար:

Սապահ-Գիւլեանի գիրքին պատմական դասը այն է որ, ուրեմն Հայ ժողովուրդը, Եւրոպայի մէջ ծածկուած բնկերարանական նոր վարդապետութեան մը Արեւելքի մէջ տարածման գաղափարին ալ տրուած էր իր զոհողութեան բաժինը՝ Ս. Գ. Հ. ի միջոցաւ:

Հայութիւնը պէտք ունէ՞ր այսպիսի պատասխանատուութեան մը ենթարկուելու, բանի որ ցրուած տիրուած ժողովուրդ մըն է ինքն աշխարհի ամէն կողմը:

Եւ այսօր ալ, այնքան փորձերէ եւ փորձառութիւններէ ետքը, Հայ ժողովուրդը ի՞նչ պէտք է ընէ իր գոյութիւնը պահելու համար, թէ՛ Հայաստանի մէջ եւ թէ՛ Հայաստանէն դուրս գաղթականութեան մէջ: Ասոնք խնդիրներ են, որոնց լուծումը չենք կարծիք որ կախուած ըլլայ բնկերարանական բեօրինելէ:

Սապահ-Գիւլեան իր այս գիրքին Յառաջաբանը գրած է 1927 Հիւսիս. 23ին. իսկ ինքն փախճանեցաւ անկից վեց ամիս ետքը, 1928 Ապրիլ 28ին, տարիներով քաշըշելէ ետքը ոչ-մարքսիստեան կեանքի մը տառապանքին շղթաները՝ զրկանքի առաջատուներուն մէջ:

Մարքսիստ «Տեսարան» Սապահ-Գիւլեան մեռաւ ազգայնական միջոցաւ մէջ, իր ազգային Մայրենի Եկեղեցւոյն թաղման կարգին ալ արժանացաւ:

Ի դուր չէ բուռն որ մարդոց կեանքը հակասութիւններու շարք մըն է: — «Տեսարան» Սապահը մեծ հակասութիւն մըն եղաւ. Իսէայով, գրչով մարքսիստ, իսկ կեանքի մէջ, գործի մէջ ազգայնական հայ:

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ

«ԱԳ.Գ.Ս. ՄԵՐ»Ը

Մեղի կը հարցուի՝ թէ Ազաթանգեղոսի ա՛յն տղերուն մէջ՝ ուր Տրդատ կ'ըսէ Անահիտի համար «որ է փառք ազգիս մեղոյ», եւայն, ի՛նչ պէտք է թարգմանել այդ «ազգս մեր»ը տեղւոյն վրայ: Փութանք բացատրութիւն մը տալ համառօտիւ:

Իրաւ է որ՝ առաջին նայուածքով՝ ա՛յնպէս կը հասկնուի, ինչպէս պիտի հասկընայինք, զոր օր. Խորենացիին նոյն բառերը սա տղին մէջ. «(Արշակ զՎաղարշակ) մեղոյ ազգիս թագաւորեցոյց» (Պատմ. Բ. 1), եւ, եթէ չենք սխալիք, բոլոր հին և նոր հայ ու եւրոպացի թարգմանիչներ Ազաթանգեղեան սոյն «ազգ» բառը, nation նշանակութեամբ կ'իմանան առհասարակ:

Ճիշդ է սակայն այդ հասկացողութիւնը. չենք կարծել: Վասն զի Տրդատ բեկ չուզեր՝ թէ Հայոց ազգին փառքն է Անահիտը, զոր, իր իսկ խօսքով, կը պատուեն բոլոր թագաւորները, մանաւանդ Յուսոց թագաւորը. ու կ'աւելցնէ նաև թէ զիջուհին «բարերար է ամենայն մարդկան բնութեան»: Բիշ վերջը՝ Երբ թագաւորը կը կրկնէ իր զաւանդութիւնը՝ թէ անվաւ կեայ և զկենդանութիւն կրէ երկիրս Հայոց»՝ Անահիտի խնամակալութիւնը կը մասնաւորէ մեր երկրին համար, մինչդեռ «ազգիս մերոյ» բառերը Դիցուհին բովանդակման կրկնումի բարեբարելու գերը կ'ընդգրկեն ապահովարար:

Շփոթութիւնը առաջ կուգայ անով որ որ՝ ազգը nation նշանակութեամբ տարբացած ըլլալով մեր բառագիտութեան մէջ, բառին միւս հին առումները սևռ, սևռունդ, ցեղ, եւայն, երկրորդական կարգի մը վերայ կը մնան միշտ: Պէտք է զիսնալ որ՝ յունականին համեմատութեամբ՝ մեր ազգ բառը չորս տարրեր բառերու թարգմանութիւնն է, զոր օր. Նոր կտակարանին մէջ.

ἐθνὸς ազգ (nation)

γένος ազգ (սեռ)

γενεὰ ազգ (սերունդ)

φυλὴ ազգ (ցեղ)

Արդ՝ Ազաթանգեղոսի ծանօթ հատուածին «ազգիս մերոյ»ն՝ համաձայն յոյնին՝

Բ. Ե.

— տօ չիւտէրօր յենւ — կը նշանակէ, ո՛չ թէ մեր ազգին, այլ՝ մարդկային ազգին։

Հետեւեալ ցուցումները կը հաստատեն մեր ըսածը։

Առնենք ՈՍԿԵՆԵՐՈՆԻ սո խօսքը (ա).
(¹) «Համարեաց զամենայն բնութիւն մարդկան իբրեւ զմի հասակ, և զստաջին ժամանակսն զմանկտայ կարգ ունել ազգիս մերոյ — տօ յենու տօ չիւտէրօր —»։

Նոյնէն (բ) (²). «Եւ զի՛նչ շահ իցէ ի նորա (նեոին) զալտանէն, զի յապահանութիւն ազգիս մերոյ լինիցի» — տօ չիւտէրօր յենու —»։

Դարձեալ՝ (գ) (³). «Եւ ազձեզոն ասելով զստաւել պատիւ և զփոխին զոր ունի բնից ազգիս մերում ահնարկէ» — տօ չիւտէրօր յենու —»։

ՓԻԼՈՆԻ Յաղագս նախախնամութեամբ ճառէն. «Զի սրբեցէ զազգ մեր — նա չիւտէրօր տօ յենու չիւտէրօր — (Տպ. Վենետ. էջ 70, նաեւ՝ 93, 103, 107, և այլն)։

ՅՈՒՍԵՓՈՍԷՆ. «Նովքսո (նոյ) նախնին մերոյ ազգիս ապրեցաւ» — տօ չիւտէրօր յենու չիւտէրօր — (⁴)։

ՊԵՏՐՈՍ ԳԻՐԱՐԷՆ. «Զայս (գձի) մերումս շնորհեաց ազգիս»։ (Մատենադարան, Տպ. Վենետ. էջ 452)։

ՅՈՒՂ. ԿԱՅՐՈՒԹԻՆՈՍԻ ճառէն. «Դուստր ազգիս մերոյ Աստուածածին կոչեցաւ (Գլխ. Թէոֆ., էջ 86), հաւանաբար յայն բնագրի մը հետեւողութեամբ — ո՛ր տօ չիւտէրօր յենու չիւտէրօր —, և այլն, և այլն»։

Տարակոյս չիկայ որ այս հեղինակները, յայն հրեայ կամ հայ, ո՛չ թէ իրենց ազգին, այլ մարդկային ազգին կ'ահնարկեն իրենց այս տողերովը։

Կարելի էր բազմապատկել այն վրկայութիւնները, բայց պէտք չենք տեսներ աւելի ծանրանալու։ Դուցէ ընթերցողը այսչափին ալ չատ գտնէ՝ մերոյ ազգիս կամ ազգիս մերոյ բառերը ըստ տեղոյն ճիշդ հասկնալու համար։

Կ'արժէ զիտել տալ սակայն՝ որ սխալ հասկացողութիւն մը կրնայ իրականին մէջ զուտ բանալ անտեղի վարկածներու կամ թիւր բմբռնութիւններու։ Օրինակով մը խօսինք։

Ասկէ քսոսքով դար մը առաջ, 1902ին, Revue de l'Orient Chrétien-ի մէջ, Թոգատի լատին միսիոնար M. D. Girard-ի «Հայոց մատաղը» վերնագրով յօդուածը մեր ուշադրութիւնէն չէ՛ վրիպած։ Զանց ընելով յօդուածին նկարագրական մասերը, որոնք կրնան հետաքրքրական ըլլալ, կ'ուզենք կանգ առնել միայն այն հետեւութիւններուն վրայ՝ զոր յօդուածագիրը՝ ի՛ր կամ ուրիշի մը հայագիտութեան վստահելով՝ Մայր Մաշտոցի մէջ Մատաղի մասին գրուած աղօթքին «հաճեցար, (Տէր), մերոյս ազգի բարեպաշտին առ քեզ սեղանօք և պատարագօք» խօսքը իր թարգմանէր ստ'պէս. «Vous avez daigné, Seigneur, que NOTRE NATION (զվտաղութեամբ յօդուածագիրին է) vous rendit un culte en dressant des tables et en offrant des sacrifices»։ Եթէ լատին միսիոնարը այդ խօսքէն անմիջապէս առաջ գրուած «ի սերանալ և ի բազմանալ մարդկան ի վերայ երկրի» տողը նկատի առած ըլլար, ո՛չ «մերոյս ազգին» բառերով Հայ ազգը պիտի հասկնար, և ո՛չ ալ պիտի կարծէր՝ թէ ասով Հայերը, ուրիշ ազգերէ զատուած ըլլալուն պատճառաւ, իրենց միայն կը սեղահականէին Մատաղի սովորութիւնը, որպէս թէ Աստուած մասնաւորապէս Հայոց ազգին պատուիրած ըլլար վճարել այդ բարեպաշտական հարկը(!)։

Գործնականապէս ցոյց տալու համար թէ ո՛րքան կարեւոր է չլքողիքի բառի մը ա՛յս կամ այն առումը, հնար չէր աւելի հրահանգիչ ու դուարճալի օրինակ մը զըտնել քան լատին միսիոնարին այս չփնաղ գիտը։

Ե. Ե. Դ.

(¹) Մեկն. Թղր. Պաղոսի Ա Հատոր, էջ 569, Տպ. Վենետ.։

(²) Նոյն. Բ Հատոր, էջ 464։

(³) Մեկն. Մատեն. էջ 343, Տպ. Վենետիկ։

(⁴) Հ. Թոռնեան՝ որ իր «Հաւանաբար»-ի երկու հատորներուն մէջ հիւրընկալած է թէ՛ Ազաթան-զեղոսի՝ թէ Ոսկերեանի (ա) և թէ Յովսէպոսի հետ յիշատակուած կտորները, ուսանողին ուշադրութիւնը չէ հրաւիրած ազգ բառին մասնաւոր առումին վրայ։

